

(Поема)

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає.
Як широка сокорина
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зеленії віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.
Як у полі на могилі
Вовкулак ночеє,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує.
Як сон-трава при долині
Вночі розцвітає...
А про людей... Та нехай їм.
Я їх, добрих, знаю.
Добре знаю. Зоре моя!
Мій друже єдиний!
І хто знає, що діється
В нас на Україні?
А я знаю. І розкажу
Тобі; й спать не ляжу.
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Село! І серце одпочине:
Село на нашій Україні –
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.

Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати
Неначе диво. А кругом
Широколисті тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам бог витає над селом.

Село! Село! Веселі хати!
Веселі здалека палати,
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати.
В тому господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись, –
Приблуда князь. Була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі. Були багаті,
Високі на горі палати,
Чималий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
Понад водою простяглось.

Колись там весело було.
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива...
А князь аж синій похожає,
Та сам несмілих наливає,
Та ще й покрикує «віват¹!».
Гуляє князь, гуляють гості;
І покотились на помості...
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє,
І так за днями день минає,
Мужицькі душі аж пищать.
Судовики благають бога...
П'яниці, знай собі, кричать:

– І патріот! І брат убогих!
Наш славний князь! Віват! Віват!
А патріот, убогих брат...
Дочку й теличку однімає
У мужика... І бог не знає,
А може, й знає, та мовчить.

Княгиня взаперті сидить.
Її і в сіні не пускає
Убогих брат. А що ж робить?
Сама втекла і повінчалась,
І батько й мати не пускали,
Казали: вгору не залазь.
Так ні, за князя. От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною уночі.
Засхнеш, не знатимеш нічого,
Не знатимеш, як хвалять бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, господи, хотілось!

Хотілось любити,
Хоть годочок, хоть часочок
На світ подивитись.
Не довелось, а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала,
Хоч помолись перед тобою,
Мов перед святою...
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить та славить бога
І добро творити,
Та божою красою
Людей веселити.
Так же ні. А молодії
Та карії очі
Щоб марніли в самотині...
Може, бог так хоче?
Боже! Боже! Даєш волю

І розум не світі,
Красу даєш, серце чисте...
Та не даєш жити.
Не даєш на рай веселий,
На світ твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть навіки.

Невесело на світі жить,
Коли нема кого любить.
Отак і їй, одній-єдиній,
ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марне згинуть в самотині.
Аж страшно!.. А вона молилась
І жить у господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матір'ю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя. І дав дожить
Господь їй радості на світі.
Узріть його, поціловать
Своє єдинеє дитя,
І перший крик його почути...
Ох, діти! Діти! Діти!
Велика божа благодать!

Сльози висохли, пропали,
Сонце просіяло,
І княгиня з дитиною
Не тією стала.
Ніби на світ народилась –
Гралась, веселилась...
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила.
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала.
Бо княгині тільки вміють
Привести дитину.
А годувать та доглядать

Не вміють княгині.

А потім оха: – Забуває
Мене мій Поль або Філат! –
За що ж воно тебе згадає?
За те, хіба, що привела?

А моя свою дитину
Сама доглядала.
А п'яного свого князя
І не допускала.
Мов яблучко у садочку,
Кохалась дитина.
І говорить уже стало,
І вчила княгиня
Тільки «мамо» вимовляти,
А «тато» не вчила...
І книжечок з кунштиками²
В Ромні накупила.
Забавляла, розмовляла,
І богу молитись
І азбуку по кунштиках
Заходила вчити.
І що божий день купала,
Рано спати клала
І пилиночки на неї
Впасти не давала.
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала.
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй єднала
І раділа з нею,
І плакала; довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала –
У мундирі. Та й закрила
Заплакані очі.
А дитині нібо сниться,
Мов вимовить хоче:
– Не плач, мамо, не розплітай

Мої довгі коси –
Посічуться... – Що день божий
Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива.
Мов тополя, виростає
Світові на диво.
Виростає... Та недовго
Буде веселити
Свою матір. Бог карає
Княгиню на світі...
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умирає,
Злеє оживає,
Занедужала княгиня,
І князь схаменувся.
За бабами-знахарками
По селах метнувся.
Наїхали... Заходились.
Лічили, лічили...
Поки її, безталанну,
В труну положили.

Не стало на селі княгині,
І гусла знову загули.
А сирота її в селі,
Її єдина дитина!
Мов одірвалось од гіллі,
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить.
Спеклося, бідне, на жару.
Лопуцьки їсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру.
Умийся, серденько! Бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дітьми дитя своє.
І думає: тебе не стало...
Умийся, серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою...
І господа б благословляла
За долю добру твою.
Умилася. А добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли

У інститут. А там що буде,
Побачим. Гусла загули,
Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.
І стогне він, стогне по всій Україні.
Кара господава. Тисячами гинуть
Голоднії люде. А скирти гниють.
А пани й полову жидам продають.
Та голоду раді, та бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав.
Тойді б і в Парижі, і іншому краї
Наш брат хуторянин себе показав.
А бог куняє. Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить – і не покарать.
Або вже аж надто долготерпеливий...

Минають літа; люде гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили.
А він байдуже – п'є, гуляє
Та жида з грішми виглядає.
Нема жидка... Хліби зійшли,
Радіють люде, бога просять...
Аж ось із Києва привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.
Чорнобрива, кароока,
Вилитая мати.
Тільки смутна, невесела...
Чого б сумувати?
Або, може, вже такою
Воно й уродилось?
Або, може, молодее
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого.
Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка,
На світ виглядала
З того Києва. Аж поки
Побачила села
Знівечені. З того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла.
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли.
Там словами привітала,
Там нагодувала...
Що день божий обходила
Село. Помагала
Усякому. А сироти
До неї в покої
Приходили. І матір'ю
Своєю святою
Її звали. І все село
За неї молилось...
А тим часом жиди в селі
З грішми появились.
Радіє князь, запродує
З половою жито.
І молотить виганяє
Людей недобитих.
Змолотили, нівроку їм,
За одну годину
І з клунею провіяли...
Князь і не спочинув,
На могорич закликає,
Та п'є, та гуляє
Аж у гаї... Бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармидер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи. Аж лящить
Жіночий регот. Завиває,
Реве хазяїн: – Будем пить,
Аж поки наша доня спить.

А доня взаперті сидить
В своєму сумному покої
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає.

І ніби гори оживають.
Дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають.
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають, гудуть.
Дивіться, очі молодії,
Як зорі божії встають,
Як сходить місяць, червоніє...
Дивіться, поки вас гріє,
А зорі спати не дають.
Головою молодою
На руку схилилась,
До півночі невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. Дивилася...
Та й плакати стала.
Може, серце яке лихо
Тихо прошептало?
Та байдуже. Поплакала
Трошки, усміхнулась,
Помолилась та й спать лягла.
І тихо заснула.

В гаю все покотом лежало –
Пляшки і гості, де що впало,
Там і осталось. Сам не впав,
Остатню каплю допивав.
Та й ту допив. Встає, не пада,
Іде в покої... Скверний гаде!
Куда ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся, ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки. Прокиньсь!
Прокинься, чистая! Схопись,
Убий гадюку, покусав!
Убий, і бог не покарає!
Як тая Ченчіо³ колись
Убила батька кардинала
І Саваофа⁴ не злякалась.
Ні, не прокинулася, спить,
А бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає.
Не чуть нічого. Час минає.

А потім крик, а потім гвалт,
І плач почули із палат –
Почули сови. Потім знову
Не чуть нічого. І в той час
Скирти і клуня зайнялись,
І зорі зникли. Хоч би слово,
Хоч би де голос обізвавсь.
Пани в гаю не ворушились,
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.

Прокинулись вранці гості.
Аж бачать, що лихо,
Покинули свого князя
Та любо та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і бог покине.
Тебе тільки не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвіте.
Ти ще будеш покутовать
Гріхи на сім світі,
Гріхи батькові. О доле!
Лукавая доле!
Покинь її хоть на старість,
Хоть на чужім полі
На безлюдді. Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаєш.

В селі не бачили й не чули,
Де вона поділась.
Думали, на пожарищі
Небога згоріла.
Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє,
Нездужає встати,
А підвести нема кому,
Ніхто й не загляне

До грішного болящего
В будинки погані.
Люде трохи очуняли,
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає
І не буде вже, святої...
Де ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В черниці постриглась.

Родилась на світ жить, любить,
Сіять господньою красою,
Витать над грішними святою
І всякому добро творить.
А сталося ось як. У черницях
Занапастилося добро...

Блукаючи по Україні,
Прибивсь якимось і в Чигирин,
І в монастир отой дівочий,
Що за пісками на болоті
У лозах самотний стоїть.
Отам мені і розказала
Стара черниця новину.
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік. Одпочивала,
Та й богу душу оддала...
«Вона була ще молодою
І прехорошая собою.
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці⁵ з три,
І все до крихти розказала...
Мені і Ксенії-сестрі.
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах!
А в нас, сердешна, опочила.
Оце її свята могила...
Ще не поставили хреста».

[Друга половина 1847,
Орська кріпость]

1. *Віват!* (Лат.) — Хай живе! Тут — заздравний вигук.
2. *Кунштики* — тут: візерунки, прикраси.
3. *Ченчіо* — Беатріче Ченчі, жила в другій половині XVI ст., дочка римського вельможі Франческо Ченчі. За переказами, вбила свого батька, який хотів її збездити.
4. *Саваоф* — бог, за біблією, грізний, мстивий суддя.
5. *Седмиця* — сім днів, тиждень.